

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Ongekend 18e-eeuws Nederlands : taalvariatie in persoonlijke brieven
Simons, T.A.

Citation

Simons, T. A. (2013, November 21). *Ongekend 18e-eeuws Nederlands : taalvariatie in persoonlijke brieven*. LOT dissertation series. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/22290>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/22290>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/22290> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Simons, Tanja

Title: Ongekend 18e-eeuws Nederlands taalvariatie in persoonlijke brieven

Issue Date: 2013-11-21

9 *Ik bevind mij onder 't schrijven deeses wat onpasselijk van koude koer[t]sen. Variatie in de uitdrukking van genitiefconstructies*

9.1 Inleiding

Het vier-naamvallensysteem (nominatief, genitief, datief en accusatief) uit de oudere fasen van het Nederlands was, zoals bekend, al in de fase van het Middelnederlands aan slijtage onderhevig (Van der Wal & Van Bree 2008: 141-143; 180-181). Dit flexieverlies trad voornamelijk op omdat de uitgangen – vanwege het sterke beginaccent in de Germaanse talen – in onbeklemtoonde lettergrepen stonden. Door deze verzwakking en afslijting van de naamvalskenmerken werd de functie van een woord of woordgroep in de zin minder duidelijk. Er ontstonden dan ook in de loop der tijd andere, syntactische middelen, zoals voorzetsels, om de naamvalsfuncties uit te drukken. Hoewel wordt aangenomen dat de naamvalsonderscheidingen aan het eind van de Middeleeuwen voor een groot deel uit de dagelijkse omgangstaal waren verdwenen, hielden ze echter nog eeuwen stand in de geschreven taal (Van der Horst 2008: 1074-1075; Van der Wal & Van Bree 2008: 191-195). Dit kan worden toegeschreven aan het standaardisatieproces dat inzette in de tweede helft van de zestiende eeuw en de ermee samenhangende ideeën over taalopbouw en taalzuivering (Van der Wal 1995). Zo schrijft bijvoorbeeld de eerste gedrukte grammatica van het Nederlands, de *Twe-spraack vande Nederduitsche letterkunst* uit 1584, een naamvalssysteem van zes naamvallen naar Latijns voorbeeld voor. De taalopbouwende idealen leefden voort in de schrijftaal van de zeventiende en achttiende eeuw en ook nog lang daarna.

Het ligt dan ook voor de hand om te veronderstellen dat we naamvalskenmerken aan zullen treffen in ons *geschreven* achttiende-eeuwse brievenmateriaal. Tegelijkertijd is de vraag gerechtvaardigd in hoeverre dat het geval zal zijn, aangezien privé-brieven ook kenmerken vertonen van *gesproken* taal (Koch & Oesterreicher 1985). Deze kwestie zal hierna aan de orde komen voor één van de naamvallen, namelijk de genitief. De genitief wordt vaak gebruikt voor het uitdrukken van bezitsrelaties. We treffen echter ook andersoortige relaties in nominale genitiefgroepen aan, zoals bij de objectgenitief *de vreeze Gods*, waarbij het niet gaat om een vrees die God heeft,

maar om de vrees die mensen voor God hebben.¹ Sommige voorkomens van de genitief zijn ambigu. Zo kan *de liefde der ouders* op twee manieren opgevat worden: met *de ouders* als subject (de liefde **van** de ouders) of *de ouders* als object (de liefde **voor** de ouders). Verder treedt bij bepaalde werkwoorden een genitiefobject op (*wie zich des afvals bemoeyt had* ‘wie zich ingelaten had met de afvalligheid’).² Dit verschijnsel komt eind achttiende eeuw overigens minder vaak voor dan in de Middelnederlandse periode. De partitieve genitief, voor de aanduiding van een hoeveelheid (*een stuc broets*), en de absolute genitief, bijvoorbeeld bij tijdsaanduidingen (*des morgens*) zijn ook bekende verschijningsvormen van de genitief die nog in de achttiende eeuw en later voorkomen.

Ten aanzien van het voorkomen en het gebruik van de genitief in ons achttiende-eeuwse brievenmateriaal kunnen we verschillende vragen stellen. Komen we de genitief – die zowel postnominale (*de genade des Heeren*) als prenominaal (*des Heeren genade*) kan optreden – in het achttiende-eeuwse materiaal in elke willekeurige context tegen of had de genitief een beperktere gebruiksmogelijkheid? Worden genitiefvormen door alle sociale klassen gebruikt of zien we daar verschillen in en welke alternatieven voor de genitief zijn er in omloop? Een alternatief is bijvoorbeeld de postnominale constructie met *van* (*de genade van de Heere*), en daarnaast is het ook mogelijk dat we de prenominale mogelijkheid aantreffen om een suffix-*s* aan de nominale woordgroep toe te voegen (*de Heers genade*) of dat er gebruik wordt gemaakt van een constructie met *zijn*, *haar* of *hun* (*de Heer Zijn genade*).

Voor dit onderzoek naar de genitief en zijn alternatieven – die ik hierna tezamen aan zal duiden als *genitiefconstructies* – moeten we sommige voorkomens uitsluiten omdat de gehanteerde constructie niet door een andere kan worden vervangen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de (zeldzame) voorkomens van genitiefobjecten bij bepaalde werkwoorden, maar ook voor de partitieve en de absolute genitief en eveneens voor de *schat-van-een-kind*-constructie (Paardekooper 1956). Deze laatstgenoemde constructie treffen we acht keer in ons corpus aan in voorkomens als *een engel van een man*, *knollen van Amerikaanse paarden* en *onse schurk van een broer*. Omdat het hier om een vaste combinatie gaat, is de *van*-constructie niet te vervangen door een van de andere typen. Om een andere reden worden ook samenstellingen buiten de voorkomens voor dit onderzoek gehouden, ook al is het zo dat de tussenklank *-s* historisch gezien in veel gevallen een oud naamvalssuffix is (Van Tiel, Rem & Neijt 2011: 121) en we samenstellingen dan ook zouden

¹ De Korne en Rinkel (1987: 48-52) geven een overzicht van alle typen genitiefconstructies in het zestiende- en zeventiende-eeuws. En zie voor het Middelnederlands bijvoorbeeld Van den Berg (1971: 9-13).

² Het citaat is afkomstig uit *Nederlandsche Historien* van P.C. Hooft, deel 2, 7de boek, p. 285, zoals aangehaald in Mooijaart & Van der Wal (2011: 51).

kunnen beschouwen als genitiefconstructies. Het ligt echter niet erg voor de hand om te veronderstellen dat een scribent zich bewust was van de oorspronkelijke genitief functie van de tussenklank.

In § 9.2 geef ik een overzicht van de in het achttiende-eeuwse corpus aangetroffen genitiefconstructies, met daarbij per type enkele voorbeelden, een korte uitleg van de gebruiksmogelijkheden en de eventuele beperkingen. Daarna komt in § 9.3 aan de orde of elk type in elke context gebruikt werd. De invloed van de sociale variabelen klasse, gender en leeftijd wordt in § 9.4 besproken en in § 9.5 is er aandacht voor de mogelijke invloed van de lengte van de constituenten op de keuze voor een prenominaal dan wel een postnominale constructie. In § 9.6 vat ik ten slotte mijn bevindingen samen, gevolgd door de conclusies.

9.2 Gebruik van de genitief en alternatieve constructies in het corpus

In deze paragraaf bespreek ik achtereenvolgens in § 9.2.1 t/m 9.2.4 de genitief, het *s*-suffix, de *zijn*-constructie en de constructie met *van* aan de orde. In § 9.2.5 worden drie alternatieve constructies besproken die verder geen rol spelen in het onderzoek en in de laatste subparagraaf, § 9.2.6 wordt de in het corpus aangetroffen variatie gepresenteerd.

9.2.1 De genitief

De genitief is volgens Weerman & De Wit (1998: 36-37) de eerste naamval die terrein verloor. Zij laten aan de hand van voorbeelden uit de dertiende eeuw (1998: 20-21) zien dat de genitief meer en meer plaats moest maken voor de *van*-constructie en in de twee erop volgende eeuwen zette dit proces zich snel door. De genitief is echter nooit definitief uit de taal verdwenen en wordt ook vandaag de dag nog productief gebruikt, zij het meestal in een formele context (Scott 2011 geeft diverse voorbeelden waaronder *de generatie der babyboomers, het trillende filmbeeld des levens*). In de late achttiende eeuw treffen we in geschreven taal nog genitieven aan. Toch lijkt de constructie niet altijd even goed inzetbaar, getuige de volgende opmerking van Willem Sewel (1708: 181): ‘Des niettegenstaande is het zeker, dat ’er Manlyke Naamwoorden zyn, die in den *Genitivus* het woordtje *des* niet dulden kunnen, zonder eene groote hardigheyd óf wrangheyd, want wie zegt toch, *De dikte des masts?* Is ’t hier niet beter te zeggen, *De dikte van den mast?*’ Enkele voorbeelden uit het laat achttiende-eeuwse *Brieven als Buit*-corpus zijn:

- (1) *Wijl ik dus doende mij aan den grootste ondankbaarhijt des waarelds soude schuldig maaken*

- (2) *hy reket nu nog vier jaren nodig te hebben om aan den drempel **der wetenschappen** gebragt te worden*
- (3) *uitzendingen van luijden na haere grensen aen de zijde **der jndianen** om die luijden in den Christelijken Godsdienst t'onderwijzen*

Meestal treffen we de genitief in postnominale positie aan, maar hij wordt, zoals hiervoor vermeld, ook prenominaal gebruikt:³

- (4) *Ik durve mij eenigsints vleiën dat de schillen van **Uw's Broeders** oogen afgevallen zijn*

Een van de alternatieve constructies lijkt uiterlijk sterk op de prenominale genitief, te weten de constructie met het *s*-suffix.

9.2.2 *Het s-suffix*

Volgens Weerman & De Wit (1998: 28) zijn de combinaties die gemaakt kunnen worden met het *s*-suffix zeer beperkt. De basis is vrijwel altijd een eigennaam, in de ruime zin: het substantief krijgt een eigennaaminterpretatie (zie hierover ook Rens 1967). Constructies zoals *de jongens boek* of *de man met die gekke brils caravan* (voorbeelden ontleend aan Weerman & De Wit 1998: 28) zijn onmogelijk. Over het algemeen wordt het *s*-suffix in het *Brieven als Buit*-corpus gebruikt in combinatie met eigennamen of met nomina die naar levende zaken verwijzen. Enkele voorbeelden uit het corpus zijn:

- (5) *wey hebben ons lieffe **dogters** ver jardag beleft dat is en sondag gewest den 23 van dese mant*
- (6) *van **Herten Beminde Broeder En Suster en Broeders Kinderen***
- (7) ***greffelinks** berent is met jan briessen dochter getrout en siebelink marten met **nijwissinks** dochter*

Voorbeeld (8) is dan ook een van de weinige voorkomens in het corpus waarin een niet-menselijke possessor (de bezitter, hier: *companie*) het *s*-suffix krijgt,

³ Van der Horst (2008: 1589) geeft aan dat niet echt bekend is hoe de verhouding tussen pre- en postgenitieven in de achttiende eeuw is. Hij geeft van beide mogelijkheden enkele voorbeelden en merkt op dat beide geregeld worden aangetroffen. Voor ons laat achttiende-eeuwse corpus geldt in ieder geval dat postgenitieven veruit in de meerderheid zijn: van de 620 genitief-voorkomens heb ik er 527 in postnominale positie aangetroffen; dat is 85%.

tenzij we aannemen dat *compagnie* verwijst naar de groep mensen achter het bedrijf, zodat er toch min of meer sprake is van een verwijzing naar personen.

- (8) *ik sal zelfs aan die docter schryven die op de **compagnies** plantagie is om dierec[t] met mijn varteu[g] af te komen*

Zoals hiervoor al vermeld, kan het *s*-suffix alleen prenominaal optreden en daarmee vertoont het uiterlijke gelijkenis met de prenominale genitief. Het is voor het onderzoek dan soms ook lastig om beide vormen uit elkaar te houden. Bij een prenominale genitief krijgt echter elk deel van de nominale woordgroep een uitgang – dus ook het lidwoord en het bijvoeglijk naamwoord – terwijl het *s*-suffix alleen toegevoegd wordt aan het nomen van de woordgroep. Het is bovendien soms lastig om het *s*-suffix te onderscheiden van een verbindings-*s* in samenstellingen. Zoals in de inleiding vermeld, worden samenstellingen niet meegenomen in het onderzoek. Problematisch voor ons onderzoek is echter dat lang niet elke samenstelling in ons brieven corpus als één woord wordt geschreven. Integendeel: zeer regelmatig worden samenstellingen aangetroffen als twee losse woorden en dat bemoeilijkt het onderscheid met het *s*-suffix. Het volgende voorbeeld dient ter verduidelijking:

- (9) *ondertimmerman onderkuijper ondersijlemaker **Boteliers Maat** allemaal weggenomen om na de wal bescheiden te blijven*

Hebben we in voorbeeld (9) nu te maken met een gelexicaliseerde samenstelling *botteliersmaat* of is er sprake van een *s*-suffix en zou de scribe evengoed kunnen schrijven: *de maat van de bottelier*? In dit geval ligt de eerste suggestie meer voor de hand. We weten immers dat *botteliersmaat* al geruime tijd een bestaande functie was, zodat het heel aannemelijk is dat er in de loop der tijd een samenstelling was ontstaan om deze functie aan te duiden. Een samenstelling als *botteliersmaat* is dan ook buiten de voorkomens voor dit onderzoek gehouden, ook al wordt het woord soms als twee losse woorden gespeld.

Willem Sewel (1708: 195) was overigens van mening dat de genitief bij eigennamen het best uitgedrukt kon worden ‘door ’t byvoegen van eene *S*, als *Willems, Jakóbs, Pieters*.’ Deze toevoeging zou achterwege kunnen blijven bij namen die al op een *s* eindigen: ‘want men mag zeggen *Paulus bekeering: Christus hemelvaart: Lukas Evangeli: Herodus Kindermoord*’, maar wat te doen met een naam als *Klaas*: ‘dóch met den naam *Klaas* wil zulks niet wel gaan’. Sewel blijkt niets te hebben tegen het gebruik van het *en*-suffix, waarover later in § 9.2.5 meer, met als resultaat *Klaasen hoed*, Constantijn

Huygens gebruikt deze constructie immers ook. Wanneer de taalgebruiker daar echter niet voor voelt, ‘dan zou men kunnen zeggen *Klaas zyn hoed.*’ En dat brengt ons bij een derde genitiefconstructie die hier besproken zal worden: de *zijn*-constructie.

9.2.3 De *zijn*-constructie

Van Bergen (2011: 56-57) noteert voor het hedendaagse Nederlands dat de *zijn*-constructie (net als het *s*-suffix) vrijwel nooit optreedt bij een niet-levende possessor. Dat was in het verleden anders: in de zeventiende eeuw gebruikten dichters als Huygens en Vondel deze constructie eveneens in combinatie met zaaknamen. Dat gebruik lijkt echter in de loop van de tijd af te nemen (Koelmans 1975: 442-443). In ons laat-achttiende-eeuwse *Brieven als Buit*-corpus wordt de *zijn*-constructie uitsluitend aangetroffen met een levend wezen als possessor. De gebruiksmogelijkheden van de *zijn*-constructie zijn ruimer dan die van het *s*-suffix: de hiervoor aangehaalde voorbeelden (onder 9.2.2) van Weerman & De Wit (1998: 28) kunnen niet met het *s*-suffix gecombineerd worden, maar wél met de *zijn*-constructie: *de jongen zijn boek* of *de man met die gekke bril zijn caravan*.

Deze constructie wordt in het *Brieven als Buit*-corpus ook aangetroffen met *haar* (of verzwakt: *der*). In theorie zou ook *hun* mogelijk zijn, maar daar heb ik geen voorkomens van aangetroffen: bij meervouden wordt telkens *haar* gebruikt (zie voorbeeld (12) hieronder). Enkele voorbeelden uit het corpus zijn:

- (10) *ik Wense UE vel segen met de vermederingen van ons lief kint
syn iarie*
- (11) *nog van te vooren van suster **haar** man 2 dukaaten in de brief
dat ons alles so wel te pas kwam*
- (12) *want het is dog kooplyden **haar** gelt*

Zijn kan trouwens ook naar een vrouwelijke possessor verwijzen.⁴ Ik heb daarvan geen voorkomens in het corpus aangetroffen, maar het komt wel voor

---

⁴ Zie hierover ook Weerman & De Wit (1998: 33) met voorbeelden uit de veertiende en vijftiende eeuw. We treffen dit verschijnsel overigens ook nog aan in hedendaagse dialecten: in het oosten van Drenthe, in Twente, in delen van Gelderland, in het oosten van Noord-Brabant en in Limburg (zie de SAND online (2006): *Marie haar/zijn auto is kapot*).

in een brief uit het achttiende-eeuwse *Brieven als Buit*-corpus in opbouw, van de Zeeuwse Maggelina Sap:⁵

- (13) *wensch ue teffen veel zegen met de vermerdeng van ue lieve vrou **zyn** jaaren*
- (14) *ik wensch ue veel zegen met de vermederig van ue dogter **zyn** jaar*

Willem Sewel had, zoals we hiervoor gezien hebben, kennelijk geen moeite met de *zijn*-constructie. Dat geldt echter niet voor enkelen van zijn tijdgenoten. Zo heeft bijvoorbeeld Balthazar Huydecoper het over een ‘bedorven spreekwyze’ (bij Koelmans 1975: 445). En ook al eerder, in de zeventiende eeuw was er kritiek op het gebruik van *zijn* of *haar* als genitiefconstructie: Van Heule vindt het gebruik ‘noch af-sienelicker’ dan dat van het *-en*-suffix (*Jannen, Pieteren*, zie hierna § 9.2.5) en betitelt dergelijke zinnen als ‘Phrases Barbaræ’ (Van Heule 1633: 42). Willem Sewel vermoedt overigens een sterke verwantschap tussen dit *-en*-suffix en de *zijn*-constructie: ‘Zo zou men ook moogen zeggen *Joosten mantel*; en als men ’t wel inziет, schynt dit eene tzamentrekking te zyn van *Joost zyn mantel*.’ (Sewel 1708: 196).⁶

9.2.4 De constructie met van

Zoals hiervoor in § 9.2.1 al vermeld: de ondergang van de genitief betekende de opkomst van de constructie met *van*, een postnominale constructie. Enkele voorbeelden uit het corpus dienen ter illustratie:

- (15) *Aan de Huijs Vrouw **Van** Simon Vaartjes Aan den Hoorn op Texel*
- (16) *myn moeye harte besie is verleden week dood gebeten door twe honden **van** myn bureen*
- (17) *Dese dient alleen ter gelijde **van** een doos die de Heer Leman voor mij besorgt heeft*

⁵ Dit zijn eveneens brieven uit de collectie *Sailing Letters*, maar deze zijn verzameld en getranscribeerd ná vaststelling van mijn definitieve corpus voor dit proefschrift. De brief bevindt zich in HCA 30-329, BaB 01-07-2010 355-358.

⁶ Wanneer er bij dit specifieke voorbeeld inderdaad, zoals Sewel veronderstelt, sprake zou zijn van samentrekking, dan lijkt het aannemelijker dat de *t* verdwenen zou zijn, als in *Joos (s)en mantel*. Voor andere gevallen, zoals *Jan zijn fiets*, lijkt het niet erg waarschijnlijk dat dit samengetrokken kan worden tot *Jannen fiets*; het ligt meer voor de hand dat er verbanden als *Jan se fiets* en *Jans fiets* zullen ontstaan.

De constructie met *van* is ook vandaag de dag een veel gebruikte constructie en heeft ten opzichte van de hiervoor besproken constructies meer gebruiksmogelijkheden: zij kan zowel gebruikt worden in combinatie met een eigennaam als met een nominale woordgroep.

De voorgaande vier constructies (de genitief, het *s*-suffix, de *zijn*-constructie en de constructie met *van*) staan centraal in het verdere onderzoek. Als we echter het gebruik van de vier varianten willen vergelijken, moet er uiteraard wel een zekere mate van uitwisselbaarheid bestaan. Zoals we gezien hebben, kennen bepaalde constructies hun beperkingen, maar alle voor het onderzoek geselecteerde voorkomens kunnen in theorie (en gebaseerd op mijn eigen intuïties) door ten minste één van de alternatieven vervangen worden, al kunnen er in sommige gevallen wel kleine interpretatieverschillen optreden. Dat kan geïllustreerd worden aan de hand van de voorbeelden (15) en (17): in voorbeeld (15) is het gebruik van een genitief weliswaar onmogelijk vanwege de gebruikte eigennaam, maar het *s*-suffix of de *zijn*-constructie kunnen hier prima dienst doen (dat levert respectievelijk *Simon Vaartjes' huijsvrouw* of *Simon Vaartjes zijn huijsvrouw* op). In voorbeeld (17) kan *van* alleen vervangen worden door een genitief (*ter gelijde ener doos*): het *s*-suffix of de *zijn*-constructie zijn hier niet mogelijk aangezien het substantief *doos* nietlevend is (zie ook onder § 9.2.2 en 9.2.3). In de tweede plaats is het goed erop te wijzen dat bij onbepaaldheid van de kern alleen een constructie met *van* of een postnominale genitief gebruikt kan worden, ten minste als de schrijver die onbepaaldheid wil benadrukken. Bij een prenominale constructie verdwijnt dat element immers en daarmee kán de strekking van de boodschap in bepaalde contexten veranderen.⁷ Ik geef een voorbeeld uit het corpus ter verduidelijking (18), met daarbij twee bewerkingen, de voorbeelden (19) en (20):

- (18) *en ik heb ook een brief van oom Joost gekreegen*
 (19) *en ik heb ook oom Joost zijn brief gekreegen*
 (20) *en ik heb ook oom Joosts brief gekreegen*

Gebruik van de genitief ligt in dit voorbeeld – vanwege de eigennaam, evenals in voorbeeld (15) – niet voor de hand, maar we zien ook, aan de hand van de voorbeelden (19) en (20) dat we de *van*-constructie niet zonder meer kunnen vervangen door het *s*-suffix of de *zijn*-constructie. Als we dat wel doen, gaat het in het gegeven voorbeeld niet meer om *een* brief van oom Joost, maar om

---

⁷ Van der Horst (2008: 310 en 528-529) vermeldt de stelling van Oubouzar (1992) die de diachrone verschuiving van pregenitieven naar postgenitieven in verband brengt met de opkomst van het lidwoord. De vooropgeplaatste genitief zorgt ervoor dat een nominale groep bepaald is. Wanneer een lidwoord de nominale groep als bepaald markeert, kan de genitief achter het substantief geplaatst worden.

die ene, bepaalde brief van oom Joost. Zodra er echter maar sprake is van één brief, maakt het uiteraard voor een goed begrip niet uit. In de derde plaats kan er ambiguïteit in het spel zijn. Dat is geval bij voorbeeld (21), ontleend aan het corpus. De semantiek van het werkwoord *ontvangen* zorgt ervoor dat deze zin op twee manieren geïnterpreteerd kan worden. Ofwel *van* verbindt *het geld* met *rietmeijer* zodat er sprake is van een bezitsrelatie, ofwel *van rietmeijer* is het complement bij *ontvangen* en in dat geval is *rietmeijer* niet noodzakelijkerwijs ook de bezitter van het geld. De bewerkingen (22) en (23) laten zien dat vervanging van de *van*-constructie door het *s*-suffix of de *zijn*-constructie hier alleen maar mogelijk is, wanneer er onmiskenbaar sprake is van een bezitsrelatie tussen de kern en de bepaling (respectievelijk: *het geld* en *rietmeijer*).

- (21) *om voor mejn eens te ver neme of Men heer molevis **het geld van riet meijer** heeft ont vange om het dan te geleiijk over te zende*
- (22) *om voor mejn eens te ver neme of Men heer molevis **riet meijers geld** heeft ont vange om het dan te geleiijk over te zende*
- (23) *om voor mejn eens te ver neme of Men heer molevis **riet meijer zijn geld** heeft ont vange om het dan te geleiijk over te zende*

Voor een juiste interpretatie van (21) is dan ook meer context nodig.

9.2.5 *Het e(n)-suffix en het weggelaten suffix*

Er zijn nog twee andere suffixen die als genitiefconstructie in het corpus op kunnen treden, in het bijzonder in de verbinding met eigennamen. Ik doel dan op het *en*-suffix, dat hiervoor al in een citaat van Willem Sewel ter sprake kwam, het *e*-suffix en er is ook nog de mogelijkheid dat het suffix volledig weggelaten is. Deze varianten zullen hier echter buiten beschouwing blijven. Uit een globale lezing van alle brieven blijkt namelijk dat het om slechts enkele voorkomens gaat, zodat de inspanningen om deze te achterhalen in geen verhouding staan tot het resultaat.⁸ De eerste mogelijkheid, het *-en*-suffix,

⁸ Het selecteren van woorden die op een *-s* eindigen en dus mogelijk een genitiefconstructie zijn, leverde met behulp van WordSmith al ruim 7000 voorkomens op (na de nodige inperking), maar het schiften daarvan leverde aardig wat voorkomens van het *s*-suffix (223) op. Een selectie van woorden eindigend op *-e* of *-en* levert echter nog veel meer voorkomens op, respectievelijk ruim 26.000 en ruim 21.000 (met inperking door enkele voor de hand liggende woorden uit te sluiten, voor *-e*: *de/te/me/ze*, etc. en voor *-en*: *en, een*, etc.).

werd al gebruikt in de zeventiende eeuw: het fenomeen wordt besproken door Van Heule (1633: 42) die opmerkt dat namen als ‘*Ian, Pieter, Frederic, Koenraet, etc.*’ ooc in het tweede geval hebben *Iannen, Pieteren, Fredericken, Koenraden, etc.*’, Van Heule vindt dit echter geen aan te bevelen gewoonte. Waarschijnlijk is het *-e*-suffix sterk verwant aan dit *-en*-suffix omdat in een groot deel van het taalgebied de slot-*n* in de spreektaal wordt geapocopeerd (zie hoofdstuk 7). In hedendaagse dialecten worden dergelijke constructies nog altijd aangetroffen. Van Haeringen (1947: 251) meldt vindplaatsen van bijvoorbeeld *Janne pet, Jannen zuster* voor delen van Noord-Holland, Zuid-Holland, Noord-Brabant, de Neder-Betuwe en de Bommelerwaard (Gelderland) en we treffen tevens voorkomens (zoals *Piete auto*) aan in de online database van de SAND (2006). Het is heel waarschijnlijk dat dergelijke voorbeelden ook in ons corpus te vinden zijn. Dat geldt ook voor het weggelaten suffix, waarvan ik enkele voorbeelden aantrof in een brief van de Zeeuwse Catharina Boekhof-Cahtou:⁹

- (24) *kaptyn moelaar vrouw die is heel schielick gestorven*
- (25) *zyt duysend maal van myn gegroet en van myn kinder en van de kaptyn vrouw en mieje en van de doctor moeder en van zyn suster die zyn ook nog gesond*
- (26) *en van pieter reyger de kaptyn zoon*

In voorbeeld (7) hiervoor hebben we overigens ook al een voorbeeld gezien van een nulsuffix (dan wel een *en*-suffix) bij *jan briessen dochter*, (afhankelijk van de achternaam die zowel *briessen* als *bries* zou kunnen zijn). In de voorbeelden (24) tot en met (26) is duidelijk sprake van een genitiefrelatie tussen twee nomina; die relatie blijkt echter niet uit flexiekenmerken of gebruik van een voorzetsel, maar moet opgemaakt worden uit de woordvolgorde en de context. De voorbeelden *kaptyn vrouw* en *kaptyn zoon* zijn hier zonder tussenklank geschreven. Wanneer er sprake was geweest van een verbindings-*s* tussen de nomina zouden we met name *kaptyn vrouw* overigens eerder tot de gelexicaliseerde samenstellingen rekenen. Nu deze *-s* echter ontbreekt, lijkt er hier toch meer te zeggen voor een genitiefconstructie met ontbrekend suffix.

9.2.6 De voorkomens in het corpus

Er zijn in het achttiende-eeuwse corpus 2336 genitiefconstructies aangetroffen. Tabel 9.1 geeft aan hoe vaak de verschillende varianten aangetroffen worden, zowel nominaal als procentueel.

---

⁹ HCA 30-330, BaB 884-886.

Type	Tokens #	%
<i>van</i> -constructie	1457	62,5
Genitief	620	26,5
<i>s</i> -suffix	223	9,5
<i>zijn</i> -constructie	36	1,5
Totaal	2336	100,0

Tabel 9.1: genitiefconstructies naar type, nominaal en procentueel

In tabel 9.1 zien we dat de constructie met *van*, met een aandeel van 62,5%, het meest frequent is. De genitief treffen we ook redelijk vaak aan: in ruim een kwart (26,5%) van de gevallen. Het *s*-suffix en de constructie met *zijn* hebben een veel kleiner aandeel van respectievelijk 9,5% en 1,5%. We hebben hiervoor al gezien dat sommige typen hun beperkingen kennen en het is dan ook niet meer dan logisch dat we het *s*-suffix en de *zijn*-constructie veel minder vaak aantreffen dan de genitief en de constructie met *van*. Het *s*-suffix en de *zijn*-constructie worden immers niet makkelijk gecombineerd met een possessor die naar een niet-levend wezen verwijst. Dat we de *zijn*-constructie maar zelden in het corpus aantreffen, hangt daarnaast mogelijk ook samen met het feit dat deze constructie, in ieder geval vanaf de zeventiende eeuw, redelijk gestigmatiseerd was. Wellicht waren bepaalde scribenten zich hiervan bewust.

We kunnen op basis van het aandeel van de genitief (26,5%) constateren dat onze brieven voor de uitdrukking van genitiefconstructies niet erg dicht bij de spreektaal liggen. We zouden immers, als dat wel het geval was, een veel kleiner aandeel van de uit de spreektaal verdwenen genitief verwachten en juist een groter aandeel van de meer spreektaalige *zijn*-constructie dan de aangetroffen 1,5%. De verschillen in de mate van gebruik tussen de vier typen maken echter wel nieuwsgierig: welke groepen scribenten gebruiken de *zijn*-constructie en welke de genitief? Deze vragen zullen uitgewerkt worden in § 9.4 voor de sociale variabelen, maar eerst kijken we in § 9.3 naar het gebruik van de diverse constructies in hun context. We kunnen ons namelijk afvragen of we elke constructie even vaak aantreffen in verschillende contexten. Het is heel goed mogelijk dat genitieven vaker optreden in een min of meer gefixeerde omgeving: een formulaire context. Om meer greep te krijgen op het gebruik van de vier constructies in de late achttiende eeuw is het dan ook nuttig om in de volgende paragraaf in kaart te brengen in welke context de vier typen worden aangetroffen.

9.3 De rol van de context

In deze paragraaf wordt de rol van de context onderzocht vanwege twee hiervoor besproken opmerkelijke uitkomsten: de meer spreektaalige *zijn*-constructie treffen we nauwelijks aan in onze brieven, terwijl we er in sommige opzichten vanuit mogen gaan dat deze persoonlijke brieven dicht bij gesproken taal liggen en tegelijkertijd heeft de meer bij schrijftaal behorende genitief een aanzienlijk aandeel van ruim een kwart van de voorkomens. Hoe verklaren we nu het veelvuldige optreden van de genitief in ons brieven corpus en de bijna afwezigheid van de spreektaalige *zijn*-variant? Om deze vraag te beantwoorden, is het goed om ons te realiseren dat de taal in de brieven uit het corpus weliswaar soms de alledaagse omgangstaal benadert, maar dat dat niet opgaat voor de brief als geheel. Elke brief bevat ook delen waarin duidelijk sporen te zien zijn van een aangeleerde schrijftaal. Dat geldt met name voor de meer formulaire gedeeltes van een brief, de passages die vaak via een zelfde stramen verlopen. Het gaat dan bijvoorbeeld om de adressering en openings- en slotformules. De hiervoor al opgeworpen suggestie dat we mogelijk vaker genitieven aan zullen treffen in formulair taalgebruik, verdient dan ook verder onderzoek.

Er is bovendien nog een aanwijzing dat genitieven meer verbonden zijn met een formulaire context. De flexie van genitiefvormen verschilt afhankelijk van het geslacht van het verbogen substantief: in het enkelvoud treffen we historisch bij mannelijke en onzijdige substantieven *des* aan en bij vrouwelijke *der*. In het meervoud treffen we overal *der* aan. De in het achttiende-eeuwse *Brieven als Buit*-corpus gebruikte genitieven worden voor het merendeel geflecteerd in overeenstemming met het historisch woordgeslacht van het verbogen substantief. Dat is opmerkelijk omdat in de zeventiende eeuw de mannelijke en vrouwelijke zelfstandige naamwoorden in het noorden van het taalgebied aan het samenvallen zijn in één categorie *de*-woorden zodat het voor taalgebruikers lastig wordt om het woordgeslacht vast te stellen. De genitivale *der*-verbinding voor het vrouwelijk enkelvoud komt enigszins in de verdrukking: in de *Twe-spraack vande Nederduitsche letterkunst* (1584) wordt *der* niet besproken en ook nauwelijks gebruikt (Geerts 1966: 151) en ook in een selectie van zeventiende-eeuwse teksten is het voor het enkelvoud nauwelijks aangetroffen.¹⁰ Voor *des* lag het anders: dat wordt nog in gesproken taal van Zuid-Nederlanders en in streektalen in het algemeen aangetroffen (Geerts 1966: 154). Toen men in de loop van de zestiende en zeventiende eeuw poogde oude flexievormen te herstellen om

---

¹⁰ Geerts' bronnen zijn Hollandse teksten en bestaan uit kluchten, journalen, dagboeken, administratieve documenten, wetenschappelijke tractaten en renaissancistische stukken, geschreven tussen 1550 en 1700 (Geerts 1966: 148-150 en 251-255).

zodoende de schrijftaal te verfraaien, werd het gebruik van *des* en de uitgang *-s* veralgemeniseerd, zodat ook vrouwelijke enkelvoudige substantieven aangetroffen kunnen worden in verbinding met *des*: *des bruits*, *des havens*, *des vloots*, *des princessen*, etc. (Geerts 1966: 152). Zoals gezegd: onze briefschrijvers lijken geen last te hebben van verwarring, want we treffen in het achttiende-eeuwse *Brieven als Buit*-corpus slechts zeven voorkomens aan waarbij de genitief niet in overeenstemming wordt gebruikt met het historisch woordgeslacht van het substantief. Twee keer gaat het om een mannelijke/onzijdige uitgang die gecombineerd wordt met een vrouwelijk woord en vijf keer om een vrouwelijke uitgang met een mannelijk of onzijdig woord.¹¹ Ik geef van beide een voorbeeld:

- (27) *als myn man iets optineerde, dat wy stille konde leeven, in het bysyn **myns moeders***
 (28) *Wat aangaat de staat **mijner Employ** waar ik ik ben, heb ik tot nog toe veel genoeg in*¹²

Uit het geringe aantal afwijkingen van het historische genus (7 op 620) zouden we af kunnen leiden dat briefschrijvers die een genitief gebruikten zich goed bewust waren van de systematiek. We zouden echter ook kunnen veronderstellen dat veel genitiefverbindingen min of meer in het geheugen verankerd lagen, met andere woorden, dat de nominale woordgroep als één geheel wordt beschouwd en meestal deel uitmaakt van formulair taalgebruik.

Voor de beantwoording van de vraag hoe vaak de varianten optreden in verschillende contexten, onderscheid ik twee hoofdgroepen: de formulaire en de neutrale context. De eerste groep, de formulaire context, kan verder onderverdeeld worden in vier subcategorieën: de religieuze context, de adressering, dateringen en een restgroep (hierna te noemen ‘overig formulair’). Onder de religieuze context vallen voorkomens waarin God wordt genoemd, wordt aangeropen of waarin er uit de Bijbel, of een andere religieuze tekst, geciteerd wordt (soms is er sprake van parafrase):

- (29) *Nu wil ik UE in de hand **des** heeren beveelen*

¹¹ Er worden eind achttiende eeuw dus vaker ‘vergissingen’ gemaakt met *der* dan met *des*. Het gaat hier om te weinig voorkomens om conclusies aan te verbinden, maar mogelijk zien we hier al een tendens, vergelijk met de door het Groene Boekje van 1954 geconstateerde opleving van *der*, waarbij dit lidwoord in het enkelvoud in de tweede naamval gecombineerd wordt met alle woordgeslachten (Van der Sijs 2004: 446).

¹² De briefschrijver gebruikt op het eerste gezicht twee maal achter elkaar ‘ik’. Het lijkt echter of de eerste ‘ik’ is verbeterd is ‘in’. Waarschijnlijk wilde hij dus zeggen: ‘waar **in** ik ben’.

- (30) *ik zal er uwe mij lieveste voor en onder t oog **van** Een alziende God hartelyk Excus over verzoeken*

De tweede subcategorie, adresseringen, worden vrijwel altijd volgens een vast stramien opgesteld en niet alleen vermeld op de envelop of omslag, maar vaak nog herhaald in het briefhoofd:

- (31) *Aan De huijsvrouwe **Van** Rasmus Thiman op De Nieuwe haaven tot Zirikzee in Zeeland*
 (32) *Mejuffr. Mejuffr. Sara Luijck, woonende op de Hoek **van** de Oostersche kerk, in de Lasarijstraat Tot Middelburgh*

Voorkomens met een datering zijn de derde subcategorie binnen de formulaire context. Het gaat hierbij overigens niet om de datering boven of onderaan de brief, waar de briefschrijver de datum vermeldt waarop de brief geschreven is (in deze posities heb ik geen genitiefconstructies aangetroffen), maar om zinnen die verwijzen naar een bepaald tijdstip:

- (33) *hebbe den 12 **deezes** alhier een brief ontfangen met Gobert mulder*
 (34) *Uwe Missive **van** dato den 20 Julij LL: is mij zeer wel ter hand gekoomen*
 (35) *UwelEerwaarde Geëerdens **van** 31 Julij & 19 Septemb:r A:P: zyn my wel geworden*

Ten slotte resteren er nog diverse formulaire zinnen die niet onder zijn te brengen bij één van de drie al besproken subgroepen. Deze voorkomens vallen in de restgroep ‘overig formulair’ en zien er bij voorbeeld zo uit:

- (36) ***desen dien om an UE te weten den Welstant** van myn en van ons lief kint en onse lieve houders*
 (37) ***Na Eijndigen deeses Bleyve na mij in UE: agting en liefde te hebben, Gerecommandeert***
 (38) ***kan ik ook niet na laten om UEd met genoegte te melde** het voltrokken huewelyk van onze Jongste broeder*

Zoals te zien is (in vet), gaat het onder andere om openings- (36) en slotformules (37). Beide zinnen zijn typerende formules voor het achttiende-eeuwse corpus die betrekkelijk vaak voorkomen in deze of soortgelijke bewoordingen en ook worden aangetroffen in voorbeeldbrieven in achttiende-eeuwse brievenboekjes, zoals in de werken van W. Koolenkamp, Heyman Jacobi en B. Hakvoord (Simons 2009). De restgroep omvat ook andersoortige

zinsnedes die vaak terugkeren in het corpus, zoals voorbeeld (38). Weliswaar zijn de constituenten *het voltrokken huwelyk* en *onze Jongste broeder* in dit voorbeeld (38) niet als formulair aan te merken, maar ik beschouw deze zin als geheel als een formule vanwege het gebruik van *kan ik ook niet nalaten* en *(met genoeg) te melde*. Deze elementen treffen we – identiek of in een iets andere vorm – regelmatig aan in achttiende-eeuwse brieven en ze maken, net als de eerder genoemde openings- en slotformules, deel uit van gemeenschappelijke West-Europese briefconventies (zie ook § 2.5.4, Ruberg 2005: 84-85 en Dossena 2012).

Onder de tweede hoofdgroep, de neutrale context, vallen alle overige voorkomens die niet-formulair zijn. We mogen veronderstellen dat deze voorkomens over het algemeen meer verwant zijn aan min of meer spontaan taalgebruik en daarmee aan de alledaagse omgangstaal. Twee voorbeelden dienen ter illustratie:

- (39) *wy hebbe by de kaptyn **syn** dogter een koppi te gedronke*
- (40) *en mij in het hoofd **uwer** missive den naam of titul toeduwd van wankelbare minnaar*

Nu duidelijk is welke vijf contexten worden onderscheiden, geef ik in tabel 9.2 aan hoeveel van de vier genitiefconstructies per context worden aangetroffen. Voor dit onderzoek zijn de 2336 voorkomens uit tabel 9.1 gebruikt.

context	van	genitief	s-suffix	zijn	totaal
neutraal	958 79,2%	155 12,8%	59 4,9%	36 3,1%	1208
religieus, formulair	126 20,5%	326 53,2%	161 26,3%		613
adressering, formulair	92 88,5%	12 11,5%			104
datering, formulair	162 73,3%	59 26,7%			221
overig formulair	119 62,6%	68 35,8%	3 1,6%		190
totaal	1457	620	223	36	2336

Tabel 9.2: type genitiefconstructie naar context, nominaal en procentueel

Uit tabel 9.2 blijkt dat context beslist een bepalende rol speelt bij de keuze voor één van de vier genitiefconstructies. Wanneer we de vijf contexten een

voor een nalopen, dan springt bij de neutrale context meteen in het oog dat de *zijn*-constructie, alleen maar in deze context aangetroffen wordt. Dat past goed bij het beeld dat we al hadden van deze constructie als een meer spreektaalige constructie. In een neutrale context wordt de constructie met *van* het meest gebruikt (79,2%) en treffen we relatief gezien weinig genitiefvormen aan (12,8%). Bij de religieuze context daarentegen zien we dat de genitief het meest gebruikt wordt met 53,2%. In deze context vinden we ook nog tamelijk vaak een *s*-suffix (26,3%) en iets minder vaak een constructie met *van* (20,5%). De *zijn*-constructie blijkt helemaal niet geschikt om in een religieuze context te gebruiken.

In adresseringen hebben scribenten met 88,5% een duidelijke voorkeur voor de constructie met *van*. In 11,5% van de gevallen zien we een genitief. Deze 12 genitiefvoorkomens hebben telkens betrekking op een bijstelling bij de naam van de geadresseerde in de vorm van een functie-aanduiding, zoals *Kapitein der Burgerije, bedienaar des Goddelyken Woords*. De vele *van*-voorkomens in de adressering voldoen vrijwel altijd aan hetzelfde patroon: *Aan D'Eerzaame Huijsvrouw Van Captn: Jan de Groot Jansz*. Kennelijk was dit dé manier om post te adresseren aan het eind van de achttiende eeuw. De twee andere methoden, het *s*-suffix en de *zijn*-constructie, zouden hier ook dienst kunnen doen omdat we immers te maken hebben met eigennamen, maar ze worden in geen enkel geval gebruikt. Wellicht was de *van*-constructie de duidelijkste manier van adresseren, waarbij degene voor wie de brief bestemd was als eerste genoemd werd.

Bij dateringen valt op dat er tamelijk vaak een genitief optreedt: in 26,7% van de gevallen. Dat is veel vaker dan in een neutrale context (12,8%), maar minder vaak dan in een religieuze context (53,2%) of in de overige formulaire context (35,8%). Wanneer er een genitief gebruikt wordt in een datering, gaat het vrijwel altijd om de aanduiding *dezer* of *deses*, waarbij dan het woord *maand* (voorbeeld 33) weggelaten wordt, of om de uitdrukking *deeses jaars*. De meest gebruikte constructie met 73,3% is hier de *van*-constructie en dan gaat het vaak om zinnen als in voorbeeld (35). Kennelijk was het eind achttiende eeuw gebruikelijk om in deze positie *van* te gebruiken. De twee overige constructies, het *s*-suffix en de *zijn*-constructie, komen niet voor, maar dat is niet verwonderlijk: de possessor, een datering, is immers niet-levend.

In de laatste onderscheiden groep, overig formulair taalgebruik, treffen we relatief gezien ook vaak een genitief aan: in 35,8% van de gevallen. Ook hier is de meest gebruikte constructie echter *van* (62,6%). Blijkbaar is de *zijn*-constructie niet geschikt voor deze context, want die treffen we niet aan, maar ook het *s*-suffix wordt met 1,6% maar weinig gebruikt. Waarschijnlijk heeft dit eveneens te maken met het feit dat we in deze formulaire context niet zo vaak een levende possessor aantreffen.

Samenvattend kunnen we vaststellen dat de meest spreektaalige constructie, de *zijn*-constructie alleen voorkomt in een neutrale, aan spreektaal verwante, context. De genitief is dominant in een religieuze context en wordt ook veel gebruikt in dateringen en in overig formulair taalgebruik. Het *s*-suffix komt eveneens veel voor in een religieuze context. De in de religieuze context voorkomende genitieven zien er vaak vrijwel identiek uit: *de bescherming des alderhoogsten, de segen des Heeren, de genade des Heeren, etc.* We hebben hier dan ook waarschijnlijk te maken met uit het hoofd geleerde formules, waarbij ook de genitiefvorm als vaststaand element aangeleerd is. Het is overigens ook mogelijk dat sommige briefschrijvers bewust een genitief gebruikten omdat zij die vorm geschikter achten voor een dergelijke, verheven context, waarin de naam van God gebruikt werd of waarin een religieuze tekst geparafraseerd werd. De vaststelling dat de genitief weinig werd gebruikt in de achttiende-eeuwse alledaagse omgangstaal, zien we dus terug in onze brieven. Daarin treffen we immers in een neutrale context betrekkelijk weinig genitieven aan en dat is juist de context die we het best kunnen associëren met gesproken taal. We komen weliswaar ook in één van de formulaire omgevingen, namelijk adresseringen, weinig genitieven tegen, maar dat lijkt eerder een andere, waarschijnlijk meer praktische, oorzaak te hebben.

Het onderzoek naar sociale variatie, dat besproken wordt in de volgende paragraaf, heeft alleen betrekking op de 1208 voorkomens die gebruikt zijn in een neutrale context. De daarin aangetroffen genitieven kunnen we immers beschouwen als meer ‘spontaan’ taalgebruik, in tegenstelling tot die in andere contexten, die waarschijnlijk zijn aangeleerd binnen een vaste (al dan niet religieuze) verbinding.

9.4 Sociale variatie

Zoals hiervoor beschreven, heb ik bij het onderzoek naar sociale variatie slechts de voorkomens betrokken die in een neutrale context optreden. We hebben hiervoor immers gezien dat de genitief in bepaalde formulaire contexten veel vaker voorkomt dan in een neutrale context en we willen nu juist onderzoeken welke scribenten in hun min of meer spontane taalgebruik genitieven gebruiken en welke niet. We kunnen ons voor deze 1208 voorkomens afvragen of we gendervariatie aantreffen. Tabel 9.3 geeft de uitkomsten van het onderzoek:

gender	van	genitief	s-suffix	zijn	totaal
man	649 78,9%	125 15,2%	37 4,5%	12 1,4%	823
vrouw	309 80,3%	30 7,8%	22 5,7%	24 6,2%	385
Totaal #	958	155	59	36	1208

Tabel 9.3: genitiefconstructies naar gender in neutrale context, nominaal en procentueel

Uit tabel 9.3 blijkt dat de mannelijke scribenten opvallend vaker een genitief gebruiken dan de vrouwelijke briefschrijvers: mannen gebruiken in 15,2% van de gevallen een genitief tegenover 7,8% voor de vrouwen. De *van*-constructie wordt door beide seksen met 78,9% voor de mannen en 80,3% voor de vrouwen, het meest gebruikt. Deze percentages ontlopen elkaar niet veel en dat geldt eveneens voor die van het *van* het *s*-suffix: 4,5% voor de mannen en 5,7% voor de vrouwen. Het tweede opvallende verschil tussen de seksen blijkt te liggen in het gebruik van de *zijn*-constructie: relatief gezien wordt deze constructie het meest gebruikt door de vrouwelijke scribenten: in 6,2% van de gevallen tegenover 1,4% voor de mannen. Kennelijk waren mannelijke briefschrijvers – door onderwijs of door een intensievere omgang met geschreven teksten – zich meer bewust van de gestigmatiseerde positie van deze constructie en vermeden zij hem vaker dan vrouwen.

Het hogere aandeel in de *zijn*-constructie bij vrouwen kan, zoals gezegd, te maken hebben met het feit dat zij minder goed op de hoogte waren welke constructies wél en welke minder geschikt waren om te gebruiken in geschreven taal. Dat dit mogelijk een rol speelde, kan geïllustreerd worden aan de hand van het echtpaar Pieter en Debora van Spall-Rademaker. Zij zijn beiden, op grond van het beroep van Pieter die secretaris van een kapittel in Utrecht was, ingedeeld bij de hoge klasse. Uit de brieven van Debora weten we dat haar echtgenoot in de veronderstelling verkeert dat zij geen brieven aan haar zoons schrijft omdat ze, naar zijn mening, haar eigen naam nog niet eens behoorlijk kan schrijven:

UED vader denckt noet dat ik brieven aan UED schryf want als jk myn nam onder de brieven set dan syt [zegt] U vader als ik Dodt ben dan kan jan geen brieven krijgen want je kant je nam niet goet schryven dat ik UED biedden macg als UED schryf aan vader schryf maar vriendelijk en vrolyk anders sou hy lont ruyken dat jk UED schryf¹³

¹³ HCA 30-719-1, BaB 2-1-2008 082-093.

Debora van Spall redt zich overigens behoorlijk op papier: haar handschrift laat weliswaar te wensen over, maar de volledige *Brieven als Buit*-collectie bevat enkele zeer omvangrijke brieven van haar hand.¹⁴ In die brieven treffen we regelmatig kenmerken van gesproken taal aan (zoals *orrosie* voor ‘horloge’, *koes* voor ‘koets’, *nies* voor ‘niets’ en *savens* voor ‘’s avonds’). En wellicht moeten we het ene voorkomen van de *zijn*-constructie in de voor het corpus geselecteerde brief ook zo opvatten:

(41) *jk ben verleegeen over jan **sijn** goedhydt*¹⁵

Haar overige twaalf genitiefconstructies (in alle contexten) zijn negen constructies met *van*, twee genitieven en een *s*-suffix. De genitieven worden door Debora van Spall uitsluitend gebruikt in religieuze formules: *de Willen des Heeren* en *des Heeren hulp*. Zij heeft dus een duidelijke voorkeur voor de constructie met *van* en past de genitief slechts in formulair taalgebruik toe. Hoe anders ligt dat voor haar echtgenoot Pieter van Spall, die als secretaris van het kapittel Sint-Pieter te Utrecht ongetwijfeld dagelijks de pen ter hand nam. Bij hem treffen we de *zijn*-constructie nooit aan. Pieter van Spall gebruikt sowieso niet de spreektaalige elementen die bij zijn echtgenote veelvuldig optreden. Een treffend voorbeeld daarvan is de weergave van een eigenaam: moeder Debora heeft het over Depie: *maar **depie** is siekelijk die kan se niet dragen*, terwijl vader Pieter het *-ie*-diminutiefsuffix zorgvuldig vermijdt: *UEd: moeder is met **Deepje** thans te Leijden gelogeert*. Pieter van Spall gebruikt, in tegenstelling tot zijn vrouw, veelvuldig de genitief. Bij hem lijken de genitief en de *van*-constructie gelijkwaardig te zijn: hij gebruikt ze beide elf keer (in alle contexten). En de genitief is niet voorbehouden aan religieus taalgebruik, zoals we zien in onderstaande voorbeelden:

(42) *onder de genieting van veele beleefteden en doceurs **der** aansienelijke, onder dewelke UEd: Zig bevind*

¹⁴ Voor het achttiende-eeuwse corpus dat ten grondslag ligt aan dit proefschrift, is slechts één brief van D. van Spall-Rademaker gekozen (HCA 30-719-1, BaB 2-1-2008 094-102) om te voorkomen dat zij, ten opzichte van andere briefschrijvers, met te veel woorden in het corpus aanwezig zou zijn. In het totale *Brieven als Buit*-corpus is Van Spall-Rademaker met vier brieven van 3900, 2175, 1176 en 661 woorden vertegenwoordigd. In de *Sailing Letters*-collectie zijn nog meer brieven van haar hand te vinden (zie Van Gelder 2008: 158-161 voor een brief van Van Spall aan haar zoon Willem in Elmina).

¹⁵ HCA 30-719-1 BaB 2-1-2008 094-102.

- (43) *en moeten gevolgelijk die grote sterfvallen alsook Vertrek **der** Hren Oskamp, de Clerk, Sprögel en anderen, vacatures Veroorsaken*¹⁶

Voor Pieter van Spall was de genitief vermoedelijk een vorm waar hij redelijk vertrouwd mee was; een vorm die hij wellicht veel tegenkwam in de teksten die hij voor zijn werk las en een vorm die hij zelf ook gebruikte in zijn dagelijkse werkzaamheden als secretaris van het kapittel.

Een scribente die de *zijn*-constructie veelvuldig (6 keer) gebruikt is de Zeeuwse Helena Adriaansen-Sap. Haar brief is vergeleken met andere achttiende-eeuwse brieven bijzonder lastig te lezen. Zo treffen we nogal wat invloed van gesproken (Zeeuwse) taal aan, we zien dat de *h* wegvalt (*ey* ‘hij’), we zien verwarring over gebruik van de *a* en de *h* (*scaip* ‘schip’) en sommige passages worden pas duidelijk bij hardop lezen:

*en lender [Leendert] wau dat ey [hij] al tuijs was wan [want] hey heft het dar so plisierig opgeht [opgehad] wan[t] de kaptijn ende oppers sturman en de doktor en de oppertimmerman die leven dar met eem hl [zijn allen] of sy heijden waren mar de bosman [bootsman] die is sijn beste mat die ey ht [had] en vader sou het wel in het regt gegoijt hebben mar on [om]dat ey [hij] na ruijs [naar huis] kwam heft vader omgelaten wan[t] het wolk [volk] stroeyt [strooit] het in gsekweboo [essequibo] uijt hoe dat hey het darop het scaip [schip] het heft geht [gehad] mar als het volk maraan de walkwame dan sal vader een verklaring sat scarijven [schrijven] en die sal vader na hier sen[den]*¹⁷

Het lijkt dan ook niet zo vreemd om in de brieven van een vrouw bij wie haar gesproken taal regelmatig doorschemert, vaak de *zijn*-constructie aan te treffen. Het was voor Helena Adriaansen-Sap waarschijnlijk de normaalste zaak van de wereld om deze constructie op schrift te gebruiken. Bij haar treffen we slechts twee genitieven aan, in een religieuze context en bovendien in een min of meer vaste uitdrukking: *ik hoeten [hoop] dat god UE nog lange Jaren in het land **der** leven mag sparen* en *ik hoept dat god nog lange jaren in het land **der** leven mag syn en tot een trost* (in het laatstgenoemde citaat is Helena waarschijnlijk *haar* vergeten: de passage gaat over haar dochter).

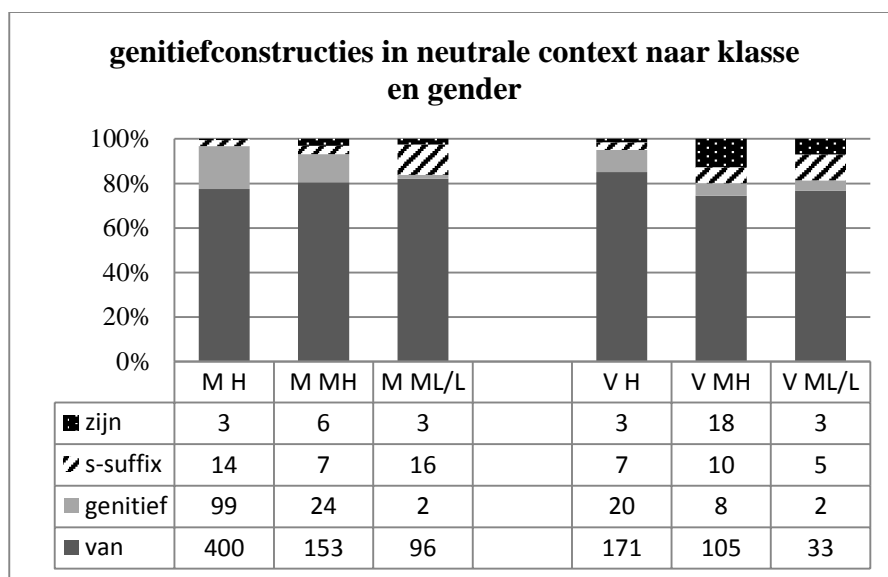
Het lagere aandeel genitieven bij de vrouwelijke briefschrijvers in het corpus heeft vermoedelijk een soortgelijke oorzaak als in deze specifieke gevallen: het minder vertrouwd zijn met geschreven taal. Genitieven worden

¹⁶ Beide citaten zijn afkomstig uit: HCA 30-331, BaB 09-01-2009 137-144.

¹⁷ HCA 30-331, BaB 09-01-2009 187-189.

eind achttiende eeuw immers veelal aangetroffen in geschreven taal en daar waren vrouwen, die minder onderwijs hadden genoten, minder vertrouwd mee. We treffen in het corpus meer voorbeelden aan van behoorlijk geletterde mannelijke scribenten die vaak een genitief gebruiken, zoals briefschrijver Wernard van Vloten. Als we de context buiten beschouwing laten, heeft de genitief zijn voorkeur: in 25 van de 45 gevallen (dat is 55%) gebruikt hij een genitief. En als we ons beperken tot de neutrale context hanteert Van Vloten nog redelijk vaak een genitief: in 12 van de 30 gevallen (40%). Van Vloten is dan ook werkzaam als schrijver en boekhouder te Essequibo en zal bij de uitvoering van zijn dagelijkse werk regelmatig een genitief tegenkomen dan wel zelf gebruiken. Dat een vrouw in de late achttiende eeuw een dergelijke positie bekleedde is ondenkbaar.

We hebben nu gezien dat er gendervariatie is in het achttiende-eeuwse *Brieven als Buit*-corpus. Afbeelding 9.1 combineert de variabelen gender en klasse. Daarbij zijn de twee lagere klassen samengenomen vanwege de lage frequentie van het verschijnsel bij met name vrouwen uit de lage klasse (nominaal gaat het om slechts 2 voorkomens).

Afbeelding 9.1: genitiefconstructies in neutrale context naar klasse en gender

Afbeelding 9.1 laat zien dat het gebruik van de genitief in een neutrale context lager wordt naarmate de klasse van een scribent lager wordt en dat geldt voor zowel mannen als vrouwen. De genitief wordt het meest gebruikt door mannen in de hoge klasse: zij gebruiken deze constructie in 19,2% van de gevallen,

tegenover 12,6% voor mannen uit de midden-hoge klasse en 10% voor vrouwen uit de hoge klasse. Mannelijke scribenten uit de twee lagere klassen gebruiken eerder het *s*-suffix dan een genitief: de percentages lopen van 2,7% voor mannen uit de hoge klasse, naar 3,7% voor midden-hoog tot 13,7% voor de twee lagere klassen. Zoals te zien is in afbeelding 9.1 gebruiken ook vrouwen uit de twee lagere klassen vaker het *s*-suffix dan een genitief en dat geldt ook – hoewel in mindere mate – voor vrouwen uit de midden-hoge klasse. We hebben hiervoor al gezien dat de *zijn*-constructie voornamelijk door vrouwen wordt gebruikt en we zien in afbeelding 9.1 dat het met name vrouwen uit de midden-hoge klasse zijn die deze constructie gebruiken: bij vrouwen uit de hoge klasse heeft deze constructie een aandeel van 1,5% tegenover 12,8 voor de midden-hoge klasse en 7% voor de twee lagere klassen samen.

Voor de lage klasse zijn overigens in een neutrale context geen genitieven aangetroffen: het in afbeelding 9.1 opgenomen aandeel van de genitief is volledig afkomstig van de midden-lage klasse. Dit wil uiteraard niet zeggen dat briefschrijvers uit de lage klasse helemaal geen genitieven gebruiken. Wanneer zij een genitief gebruiken is dat echter in de meer formulaire contexten, waar weinig sprake is van min of meer spontaan taalgebruik. Dat wordt mooi geïllustreerd in tabel 9.4, waarin de distributie van de varianten naar klasse gegeven wordt, maar dan voor alle contexten:

klasse	van	genitief	s-suffix	zijn	totaal #
H	796 60,7%	417 31,8%	92 7,0%	6 0,5%	1311
MH	390 63,1%	134 21,7%	70 11,3%	24 3,9%	618
ML	231 66,2%	55 15,8%	57 16,3%	6 1,7%	349
L	40 69,0%	14 24,1%	4 6,9%	-	58
Totaal	1457	620	223	36	2336

Tabel 9.4: genitiefconstructies naar klasse in elke context, nominaal en procentueel

Uit tabel 9.4 blijkt dat de lage klasse wel degelijk genitieven gebruikt; het aandeel ligt met 24,1% zelfs hoger dan bij de twee middenklassen met respectievelijk 21,7% en 15,8%. De door de lage klasse gebruikte genitieven bevinden zich dus niet in een neutrale context, maar in een formulaire en dat blijkt, na onderzoek, voornamelijk een religieuze context te zijn: 12 van de 14

genitieven voor de lage klasse worden aangetroffen in een religieuze zinsnede, zoals: *het kind is Door des heeren Zeegen vris En Gesondt*. De overige twee zijn afkomstig uit een datering, zoals: *waar wy den 15 deeser gearriveert zyn*. Blijkbaar was het voor scribenten uit de lage klasse niet vanzelfsprekend om in passages waarin zij hun eigen woorden kozen, een genitief te gebruiken. De genitief bleef voor hen vermoedelijk onderdeel van een aangeleerde formule en speelde geen rol in hun spontane taalgebruik.

In afbeelding 9.1 hebben we gezien dat het met name mannen uit de hoge klasse zijn die gebruik maken van een genitief in niet-formulair taalgebruik. Ter illustratie kan ook hier scribent Wernard van Vloten dienen, die in een neutrale context veelvuldig een genitief gebruikt: zoals we hiervoor gezien hebben is dat in 40% van de gevallen. In zijn brieven beschrijft Wernard dat hij na een misstap zijn been bezeerd heeft en doet hij verslag van de behandeling:

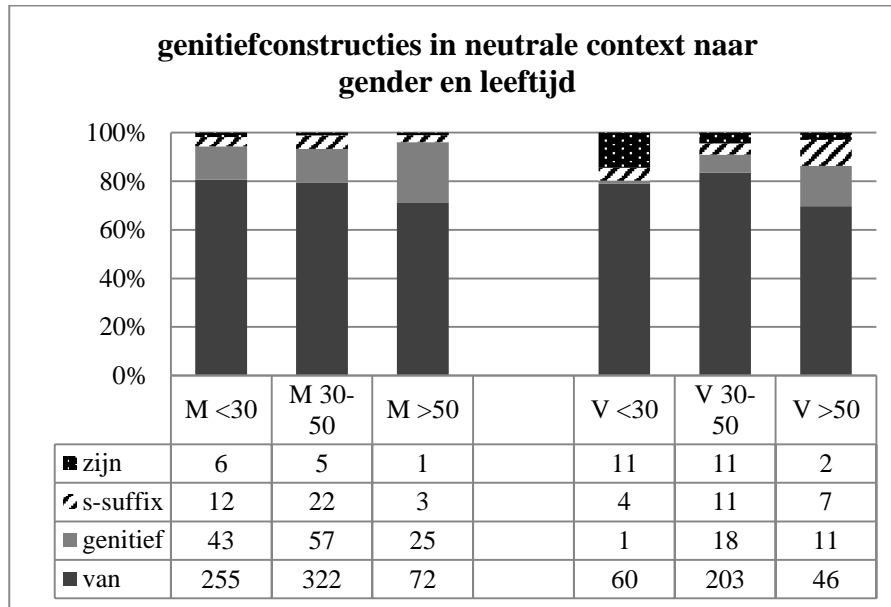
*dog op den 13e deezer kreeg ik des smiddags na een voorafgegaane Zwaare Braeking, en pynen Aan de regterzyde, een heevige koorts, met Zwaare roos Aan 't Been, en op de plaats der contusie een swelling met Zwaare pynen, welke door Papping en Insisie open gegaan en opengemaakt, wel door ontlasting der stoffe soulageert, dog egter niet te voordeelig uitsiet*¹⁸

We zien dat Wernard voor het beschrijven van zijn kwaal twee maal een genitief gebruikt. Op die plaatsen had hij evengoed de constructie met *van* kunnen gebruiken, maar hij kiest, al dan niet bewust, voor een meer schrijftalige constructie. Voor de hoge klasse kan het gebruik van de genitief overigens ook een middel zijn geweest om hun brief in een meer verheven schrijfstijl op te stellen. Volgens de al eerder genoemde grammaticus Willem Sewel was dat niet nodig: ‘Zo behoeft men ook in eenen gemeenzamen brief niet overnaauwkeurig te zyn, óf te verre van den gemeenen spreektrant af te wyken, behoudelyk dat men platte straattaal vermyde’ (Sewel 1708: 347-348).

Er is dus sprake van gender- en klassevariatie: mannelijke briefschrijvers en scribenten uit de hoge klasse gebruiken relatief vaak de genitief. Daarnaast hanteren vrouwelijke briefschrijvers uit de midden-hoge klasse relatief vaak de *zijn*-constructie die het meest verwant lijkt te zijn aan gesproken taal. Tot besluit van deze paragraaf kijken we in afbeelding 9.2 naar de factor leeftijd in combinatie met gender, ook dit keer uitsluitend voor de voorkomens in een neutrale context:

---

¹⁸ HCA 30-341, BaB 5-1-2008 105, 108-109.

Afbeelding 9.2: genitiefconstructies in neutrale context naar gender en leeftijd

In afbeelding 9.2 zien we dat de genitief het meest gebruikt wordt door oudere mannelijke scribenten boven de 50 jaar: zij gebruiken de genitief in 24,8% van de gevallen. Ook door vrouwen wordt de genitief vaker gebruikt naarmate een briefschrijfster ouder is. Mogelijk hebben we hier een aanwijzing dat de genitief eind achttiende eeuw in de geschreven taal verder op zijn retour raakt. De twee jongere generaties gebruiken immers ten opzichte van de oudste generatie minder genitieven en hanteren in plaats daarvan vaker de *van*-constructie. We zien tevens in afbeelding 9.2 dat met name jonge vrouwen onder 30 jaar relatief vaak de meer neutrale *zijn*-constructie gebruiken.

We kunnen nu dus concluderen dat alle drie de sociale variabelen een rol spelen bij de keuze voor een genitiefconstructie: mannen, de hoge klasse en de oudste generatie gebruiken relatief vaker een genitief in een neutrale context. We hebben hiervoor al gezien dat ook andere zaken de keuze voor een constructie beïnvloeden. Context blijkt immers ook bepalend: zo worden er bijvoorbeeld in een religieuze context veel meer genitieven gebruikt dan in een neutrale context. Daarnaast zijn er nog meer factoren die een rol zouden kunnen spelen. Tot besluit van dit hoofdstuk wil ik nog één van die factoren aan de orde stellen, namelijk de mogelijke invloed van de woordlengte van de possessor (bezitter) en het possessum (bezit) op de keuze voor een prenominale constructie (*s*-suffix/*zijn*-constructie/genitief) dan wel een

postnominale constructie (*van*-constructie/genitief). Dit punt zal in de volgende paragraaf verder worden uitgewerkt.

9.5 Lengte van de constituenten

We hebben hiervoor gezien dat zowel context als sociale variabelen invloed hebben op de distributie van de verschillende genitiefconstructies. Ook andere variabelen kunnen een rol spelen. Van Bergen (2011: 43-76) heeft – vanuit haar onderzoek naar woordvolgorde in hedendaags gesproken Nederlands – onderzoek gedaan naar diverse factoren die mogelijk invloed hebben op de variatie in genitiefconstructies.¹⁹ De nadruk in haar onderzoek ligt op het vraagstuk hoe de keuze voor een prenominaal dan wel een postnominale constructie tot stand komt. Genitiefvormen heeft zij hierbij overigens buiten beschouwing gelaten – vanuit de gedachte dat het meestal om archaische of vaste uitdrukkingen gaat – zodat de variatie bestaat uit de constructie met *van*, het *s*-suffix en de *zijn*-constructie. Van Bergen heeft statistische analyses uitgevoerd naar o.a. de semantische relatie tussen de possessor en het possessum, regionale variatie (tussen Vlaanderen en Nederland), register, de aanwezigheid van een sibilant aan het wordeinde van de possessor en de lengte van de constituenten. Deze laatstgenoemde factor heeft zij onderzocht vanuit het algemene principe dat korte woordgroepen vaak voorafgaan aan langere: het zogenaamde *short-before-long principle* (Van Bergen 2011: 52).²⁰ Als dit principe ook voor genitiefconstructies in het Nederlands werkzaam is, betekent dit dat een combinatie van een kortere possessor met een langer possessum meestal zal worden aangetroffen met het *s*-suffix of de *zijn*-constructie en de omgekeerde combinatie met de *van*-constructie. Vanwege de beperkingen op het *s*-suffix (zie onder 9.2.2) heeft Van Bergen uitsluitend voorkomens bestudeerd met een eigennaam als possessor, zodat er sprake is van volledige uitwisselbaarheid van de drie constructies. En aangezien 98,7% van de possessors in haar corpus uit slechts één woord (de eigennaam) bestaat, concentreert zij zich op het possessum. Het resultaat van haar onderzoek gaat echter tegen de verwachting in: de lengte in woorden van het possessum blijkt geen of nauwelijks een rol te spelen bij de keuze voor een

¹⁹ Van Bergen (2011) maakt gebruik van het *Corpus Gesproken Nederlands* (<http://tst-centrale.org/images/stories/producten/documentatie/cgn_website/doc_Dutch/topics/index.htm> [01/05/2013]).

²⁰ Van Bergen (2011) refereert aan Behaghel (1909), Hawkins (1994) en Wasow (2002) en meer in het bijzonder voor onderzoek naar genitiefconstructies in het Engels aan Szmrecsanyi en Hinrichs (2008) en Rosenbach (2002).

van de woordvolgordes.²¹ Wél constateert Van Bergen – binnen de prenominale constructies – een voorkeur voor het *s*-suffix ten opzichte van de *zijn*-constructie naarmate het possessum uit meer woorden bestaat; een voorkeur die zij toeschrijft aan het economisch principe: de *zijn*-constructie is immers langer, vergelijk *Jan's fiets* met *Jan zijn fiets* (Van Bergen 2011: 60-61).

Mogelijk vinden we voor het achttiende-eeuwse brieven corpus een ander resultaat dan Van Bergen. De aanname dat korte woordgroepen voorafgaan aan langere is immers valide genoeg om Van Bergens onderzoek op ons corpus toe te passen. Ik heb mij uitsluitend gebaseerd op de 324 voorkomens met een eigennaam als possessor. Aangezien in mijn corpus het possessum juist over het algemeen uit niet al te veel woorden bestaat, heb ik het aantal woorden van de possessor per voorkomen geïnventariseerd.²² Het resultaat van dit onderzoek is weergegeven in tabel 9.5:

Woordlengte	<i>van</i>	genitief	<i>s</i> -suffix	<i>zijn</i>	totaal #
1	56 80,0%	2 2,9%	9 12,9%	3 4,2%	70
2	81 83,6%	1 1,0%	1 1,0%	14 14,4%	97
3	72 93,5%	1 1,3%	-	4 5,2%	77
>3	79 98,8%	-	-	1 1,2%	80
Totaal #	288	4	10	22	324

Tabel 9.5: distributie van de genitiefconstructies naar woordlengte van de possessor (uitsluitend eigennamen)

²¹ Van Bergen suggereert dat het resultaat mogelijk anders is als er syllaben geteld worden in plaats van woorden omdat dan ook ritmische voorkeuren een rol kunnen spelen (Van Bergen 2011: 75).

²² 88% (285 nominaal) van de possessum-voorkomens bestaat uit slechts één woord, 9,9% (32 voorkomens) uit twee woorden en 2,1% (7 voorkomens) uit drie woorden. De determinator van het possessum telt overigens niet mee omdat deze ‘verdwijnt’ als de *van*-constructie vervangen wordt door het *s*-suffix of de *zijn*-constructie. Op basis van deze overvloed aan korte possessums is het overigens niet zo vreemd dat de *van*-constructie overvloedig wordt aangetroffen, tenminste als we er vanuitgaan dat het *short-before-long*-principe werkzaam is; de hoeveelheid langere possessors is immers aanzienlijk (zie tabel 9.5).

Tabel 9.5 laat zien dat het *short-before-long*-principe hier inderdaad van toepassing lijkt te zijn: wanneer een possessor uit meer dan drie woorden bestaat, treffen we het *s*-suffix niet en de *zijn*-constructie nauwelijks (1%) aan. We zien deze twee prenominale constructies in het corpus uitsluitend in combinatie met korte possessors van één of twee woorden. Helaas is het aantal voorkomens van het *s*-suffix en de *zijn*-constructie in combinatie met een eigenaam bijzonder laag en kunnen we niet al te stellige conclusies uit dit onderzoek trekken, maar er lijkt een tendens waar te nemen. Tegelijkertijd kunnen we ons afvragen of het in de specifieke 32 gevallen waarin het *s*-suffix of de *zijn*-constructie gebruikt wordt inderdaad zo is dat de possessor (gemeten in aantal woorden) korter is dan het possessum, met andere woorden: of het *short-before-long* principe hier werkelijk opgaat. In tabel 9.6 is het resultaat te zien:

Constructie	possessor ≤ possessum		possessor > possessum	
	#	#	#	#
<i>s</i> -suffix	10			
<i>zijn</i>	22	5	17	

Tabel 9.6: verhouding tussen possessor en possessum voor het *s*-suffix en de *zijn*-constructie in eigennamen

In tabel 9.6 zien we dat het *short-before-long* principe voor het *s*-suffix opgaat: in alle 10 de gevallen is de possessor inderdaad korter dan (of: even lang als) het possessum. Enkele voorbeelden dienen ter illustratie:

- (44) *hebbe beneevens susters leemans volle goetkuring de heer de jong aangenome*
- (45) *hijn is nu hier gekoomen & is well en heeft mij getroost met Christiaans broodwinnig*

In de voorbeelden (44) en (45) is de possessor even lang (respectievelijk twee woorden en één woord) als het possessum. Voor de *zijn*-constructie laat tabel 9.6 echter iets anders zien: in een ruime meerderheid van de gevallen (nominaal 17, dat is 77%) is de possessor juist langer dan het possessum. Ook hier dienen enkele voorbeelden ter illustratie:

- (46) *UEd Familie zijn alle gezond; uijtgenoomen UEd oom J: de graaff zijn vrouw, dewelke op den 30 November is overleeden*

- (47) *anfin listen en geweldt maakt hetvoornaame van de heer Ross zyn regeering uyt*

In de voorbeelden (46) en (47) zien we nu juist combinaties van een langere possessor (*Ued oom J: de graaff* respectievelijk *de heer Ross*) in combinatie met een possessum van slechts één woord (*vrouw* respectievelijk *regeering*). Het *short-before-long* principe blijkt dus niet zonder meer op te gaan voor de *zijn*-constructie, maar wel voor het *s*-suffix.

9.6 Samenvatting en conclusie

Het onderzoek naar het gebruik van *genitief*constructies in ons brievenmateriaal heeft laten zien dat de constructie met *van* het meest gebruikt wordt (in 62,5% van de gevallen), maar dat de genitief met een aandeel van 26,5% toch ook nog een belangrijke rol lijkt te spelen in het geschreven taalgebruik van de late achttiende eeuw. Dat is opvallend omdat over het algemeen wordt aangenomen dat de genitief in de alledaagse omgangstaal destijds nauwelijks nog gebruikt werd. Nu valt ons onderzoeksmateriaal zeker niet één op één samen met alledaagse omgangstaal: het taalgebruik in de brieven bestaat immers deels ook uit aangeleerd (formulair) taalgebruik. Daarom is er voor dit onderzoek onderscheid aangebracht tussen twee verschillende contexten: de formulaire context en de neutrale context, waarbij de eerste groep verder onderverdeeld is in religieuze formules, adresseringen, dateringen en overig formulair (o.a. openings- en slotformules). De neutrale context, waaronder alles valt wat niet-formulair van aard is, staat relatief gezien het dichtst bij de alledaagse omgangstaal. Na indeling van de voorkomens naar context, blijkt dat de genitief voor het merendeel gebruikt wordt in een formulaire context en dan met name in religieuze formules. Meer dan de helft (53,2%) van de genitiefconstructies in religieuze formules is een genitief. Ook in dateringen treffen we relatief vaak (26,7%) een genitief aan en dat geldt ook het overige formulaire taalgebruik: daarin is het aandeel van de genitief 35,8%. De genitief wordt met 11,5% juist opvallend weinig gebruikt in adresseringen. Adresseringen zijn weliswaar vrijwel altijd opgesteld volgens een vast stramen, maar de genitief past daar blijkbaar niet bij: in adresseringen wordt in 88,5% van de gevallen een constructie met *van* gebruikt. Ook in een neutrale context treffen we veel relatief weinig genitieven aan: slechts 12,8% van de voorkomens is een genitief; dat is heel wat minder dan uit het algemene beeld (26,5%) – los van de context – naar voren kwam. Een andere opvallende conclusie is dat de meer met de spreektaal verbonden *zijn*-constructie alleen maar wordt aangetroffen in een neutrale context. Deze constructie komt overigens bijzonder weinig voor in het *Brieven als Buit-*

corpus: er zijn slechts 36 voorkomens tegenover 1457 voorkomens voor de *van*-constructie, 620 voor de genitief en 223 voor het *s*-suffix. De *zijn*-constructie heeft dan ook slechts een aandeel van 1,5%; mogelijk hangt dit samen met het feit dat deze constructie door sommige grammatici afgekeurd werd.

Het onderzoek heeft verder sociale variatie aangetoond, in die zin dat de genitief, in een neutrale context, door bepaalde groepen in de samenleving meer wordt gebruikt dan door andere. Het zijn met name mannelijke briefschrijvers, schrijvers uit de hoge klasse en briefschrijvers van de oudste generatie (>50) die relatief vaak een genitief gebruiken. Dit laatste resultaat houdt mogelijk verband met een verder teruglopende populariteit van de genitief; de twee jongere generaties gebruiken immers minder vaak een genitief dan de oudste generatie. Wat gendervariatie betreft zien we dat het aandeel van de genitief bij mannelijke scribenten 15,2% bedraagt tegenover 7,8% voor de vrouwelijke briefschrijvers en dit aandeel loopt bij beide seksen terug naarmate de klasse van een scribent lager wordt. Bij de lage klasse treffen we in een neutrale context helemaal geen genitieven aan. Dat mannelijke scribenten en briefschrijvers uit de hoge klasse vaker een genitief gebruiken, kunnen we naar alle waarschijnlijkheid toeschrijven aan hun hogere graad van geletterdheid. Wanneer we weten dat de genitief aan het eind van de achttiende eeuw nog voornamelijk voorkwam in geschreven taal, ligt het meer voor de hand om te veronderstellen dat mannen en de hogere klassen daar meer mee in aanraking kwamen dan vrouwen en de lagere klassen. Laatstgenoemden hadden immers minder toegang tot het onderwijs en geschreven teksten in het algemeen. De meer spreektaalige *zijn*-constructie wordt juist vaker door vrouwen, en met name door vrouwen jonger dan 30 jaar en afkomstig uit de midden-hoge klasse, gebruikt dan door mannen. De drempel om deze constructie op schrift te gebruiken lijkt voor vrouwen dan ook lager te liggen dan voor mannen. Mannen waren zich mogelijk, ook weer vanwege hun hogere graad in geletterdheid, meer bewust van het met de *zijn*-constructie verbonden stigma en vermeden de constructie op papier.

